

Stjepan Krasić, *Zdravstvena kultura i nekadašnja ljekarna Dominikanskoga samostana u Dubrovniku. Health Care and the Old Pharmacy in the Dominican Monastery in Dubrovnik*. Dubrovnik: Matica hrvatska - Ogranak Dubrovnik, 2010, 133 str.

U Biblioteci Posebna izdanja Matice hrvatske - Ogranak Dubrovnik objavljena je znanstvena i za povijest ljekarništva vrijedna knjiga Stjepana Krasića *Zdravstvena kultura i nekadašnja ljekarna Dominikanskoga samostana u Dubrovniku*. Tiskana je dvojezično na engleskom i hrvatsko-me jeziku. Za oblikovanje privlačne naslovnice knjige tvrdog uveza odabrana je jedna od 14 neoznačenih ilustracija koje nalazimo unutar knjige. Njen opis, usko povezan sa sadržajem knjige, donosi Vladimir Grdinić u već objavljenom prikazu (Vladimir Grdinić, »Zdravstvena kultura i nekadašnja ljekarna Dominikanskoga samostana u Dubrovniku: kritički prikaz djela i dopunske bilješke.« *Farmaceutski glasnik* 67/3 (2011): 161-184). Nasuprot Hipokratu, sa ljekovitom biljkom u ruci stoji lik Hermesa u tjelesnom obliku astrologa, majstora "hermetičkog umijeća", zapravo prvog alkemičara. U donjem dijelu slike, u medaljonu, nalazi se biblijski prizor kao primjer milosrđa. Pretučen i opljačkan putnik predstavlja bolesnika, a Milosrdni Samarićanin je ljekarnik koji iz carstva životinja, biljaka i minerala uzima stvari za svoje lijekove.

U prvih 5 od 10 numeriranih nenaslovljenih poglavlja epidemije kužnih bolesti, a posebno pandemija kuge u 14. stoljeću u Europi, predstavljene su kao izazov razvoju zdravstvene kulture, medicine i ljekarništva. Spoznaja na valjanim temeljima praktičnog iskustva, do koje je prvi došao talijanski liječnik Guglielmo di Varginana, da se kuga širi dodirom među osobama, donijela je preokret ne samo u borbi protiv kuge, nego i protiv drugih kužnih bolesti. "Crna pošast" nije zaobišla ni naše krajeve, osobito Dubrovnik. U usporedbi s drugim primorskim gradovima, njegova je situacija bila u mnogočemu specifična i delikatna. Kao važno trgovačko središte kako u razmjeni s Balkanom, tako i s Bliskim Istokom, Dubrovnik je bio posebno ranjiv zbog opasnosti od prijenosa i širenja kužnih bolesti. Dubrovački

povjesničari navode brojne epidemije kuge, pjevavog tifusa, abdominalnog tifusa, boginja i gripe, koje su još od 9. stoljeća harale dubrovačkim područjem. Koristeći se znanjem i iskustvom naprednih talijanskih gradova, s kojima je bio dobro povezan, Dubrovnik se branio mnogim zdravstvenim mjerama koje su se, ovisno o okolnostima, s vremenom nadopunjavale i postroživale. Autor ne naglašava da je ideja o karanteni izvorno dubrovačka, o čemu su pisali Mirko Dražen Grmek i drugi autori, već navodi da je, poslije Milana i Venecije, i Dubrovnik počeo primjenjivati slične mjere. Dana 27. srpnja 1377. uvedena je zabrana pristupa u grad robi i ljudima iz okuženih krajeva i donesena odluka kojom se propisuje obvezna izolacija robe i putnika iz okuženih krajeva u trajanju od mjesec dana na otočićima Mrkanu, Bobari i Supetru. Zdravstveni dužnosnici, imenovani iz redova Senata, posebno su za vrijeme epidemija imali široke ovlasti. Pod njihovim su nadzorom bili lučki kapetani i službenici zdravstvenih ustanova. U gradu su bili stalno zaposleni fizici, kirurzi i ljekarnici, koji su s Republikom sklapali ugovore o besplatnom liječenju svih građana, a 1540. je počela s radom i prva bolnica, *Domus Christi*. Briga o zdravlju nadopunjena je higijenskim mjerama: odlukama o čistoći ulica, zapošljavanjem stalnih čistača, popločavanjem ulica, izgradnjom vodovoda i kanalizacije. Time je Dubrovnik postao poznat u povijesti medicine kao malo koji drugi grad, o čemu govore brojna povijesna vrela i zapisi starijih kroničara.

Preostala poglavlja opisuju zdravstvene prilike u dubrovačkim redovničkim samostanima, organiziranu zdravstvenu zaštitu, skrb za bolesnu braću, osnivanje bolesničkih soba (*infirmaria*) i ljekarni u samostanu Male braće i Dominikanskom samostanu. Zdravstvene prilike u dubrovačkim redovničkim zajednicama bile su slične onima koje su vladale među ostalim pučanstvom u gradu. Budući da su živjeli u zajednici, bili su u stalnoj opasnosti od raznovrsnih zaraznih bolesti, osobito od kuge. O njihovom ponašanju u takvim okolnostima možemo samo neizravno zaključivati na temelju pravila koja su donosile vrhovne uprave redova. Skrb za bolesnike uglavnom se svodila na njihov što udobniji smještaj u

posebnim prostorijama opskrbljenima svim potrebnim priborom i namještajem za njegu. Posredni podaci koji govore o izgradnji bolesničkih soba u Dominikanskom, a kasnije i samostanu Male braće, potječu iz oporuka imućnijih građana, koji su u tu svrhu ostavljali određene svote novca. Pretpostavka da je uz bolesničke sobe postojala i ljekarna nema potvrdu u arhivskim spisima. Postojanje ljekarne u Dominikanskom samostanu izvornim je dokumentima zajamčeno od sredine 17. stoljeća. Nakon velikog potresa 1667, ljekarnik Dominikanskog samostana fra Martin pružao je pomoć nastradalima i besplatno dijelio lijekove. Pod njegovim vodstvom ljekarna je dobro poslovala, a 1690. se pretvorila u mješovito trgovačko društvo u kojemu su se obrtala znatna materijalna sredstva. Osim što je svakom članu samostana od prihoda godišnje davala po 12 dukata za odjeću, posteljinu i ostale potrebe, bila je u stanju davati kredite osobama izvan samostana. Uz fra Martina, poznata su imena i drugih ljekarnika, fra Marina, fra Vitalea, fra Luje, te mlađih pomoćnika fra Joakima i fra Marka Radija. Ljekarna je imala i svoje upravno osoblje, koje su na tri godine birali članovi samostanskog vijeća. Nalazila se u sjeveroistočnom samostanskom prizemlju. Imala je jedan izlaz u mali vrt, u kojemu se uzgajalo ljekovito bilje, i drugi na javnu ulicu u predgrađu Ploče, koji je bio pristupačan građanima. Posljednji ljekarnik bio je drugi fra Vitale, De Santis. Napisao je priručnik o botanici s nazivima 604 biljke na hrvatskome i talijanskome jeziku, koji se čuva u knjižnici Male braće u Dubrovniku. Njegovom smrću 1803. ljekarna je prestala s radom, jer nije bilo moguće naći školovana ljekarnika.

Iako se svećenici i redovnici obično nisu smjeli baviti liječničkim pozivom, to nije smetalo da se bave teorijom medicine i biologije. Kao pisce vrijednih medicinskih spisa autor izdvaja Grgura Budislavića i njegova nećaka Tomu, te Ignacija Akvilina. Članovi samostana služili su se brojnim knjigama, koje su bile nabavljane i donacijama mecena. Samostanska knjižnica već je 1501. dobila status prve javne knjižnice na našim prostorima. Na žalost, današnji fond samo je ostatak nekadašnje zbirke, koja je velikim dijelom propala u

velikom potresu 1667. i u vrijeme francuske okupacije Dubrovnika. Unatoč tome, među sačuvanim knjigama nalaze se brojna djela medicinske i ljekarničke tematike. Da se ne radi o zbirci mrtvih knjižnih rariteta već o knjigama kojima se često i mnogo koristilo, svjedoče brojne bilješke i crteži, pripisi i dodaci na marginama, kao i rukom rađeni umjetnički ukrasi. Jedan dio fonda potječe iz ostavština pojedinih liječnika koji su radili u Dubrovniku. Njihov sadržaj mogao bi budućeg istraživača dovesti do novih i vrijednih spoznaja o zdravstvenoj kulturi u Dubrovniku. Pojedinačni pregled 4 rukopisa, 6 inkunabula i 206 knjiga nalazi se na kraju zadnjeg poglavlja.

Knjiga Stjepana Krasića pokazuje koliko je složena problematika proučavanja povijesti ljekarništva. Za drugo izdanje bilo bi korisno ispraviti neke podatke o kronologiji osnivanja liječničke i ljekarničke službe. Prvi ugovor o besplatnom liječenju dubrovačkih građana (str. 23) za koji znamo da je sklopljen, bio je ugovor s liječnikom Rikardom 1302 (Risto Jeremić i Jorjo Tadić. *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, 1939: 8). Statut iz 1272. ne spominje ljekarnike (str. 27), odluka o mjerama dopisana je 1336 (*Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002: VIII, 77). Za Bazilija, ljekarnika iz Barija čije ime nalazimo zapisano u notarskoj knjizi 1281 (str. 27), nemamo dokaza da je ikada boravio u Dubrovniku. Prema objavljenom izvornom tekstu, njega je u Dubrovniku zastupao Nikola Stramača (*Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Tomazina de Savere 1278-1282*, prir. Gregor Čremošnik. Monumenta historica Ragusina, I. Zagreb: JAZU, 1951: 187-188). Prvi ljekarnik za koga možemo sa sigurnošću tvrditi da je bio stanovnik Dubrovnika bio je Rollandinus, o kome imamo 9 zapisa u razdoblju od 1282. do 1285 (*Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Tomazina de Savere, 1282-1284*, prir. Josip Lučić. Monumenta historica Ragusina, II. Zagreb: JAZU, 1984. i *Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Tomazina de Savere, 1284-1286. Zapisi notara Aca de Titullo 1295-1297*. Monumenta historica Ragusina, III. Zagreb: JAZU, 1988), a prvi ljekarnik

kojeg je zaposlila Republika bio je Marcus Pero iz Venecije 1293 (Josip Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV stoljeća*. Zagreb: Liber, 1979: 102). Nenamjerne netočnosti ne čude, jer fragmentarni podaci do kojih su došli rijetki istraživači dubrovačke povijesti medicine i ljekarništva potječu iz različitih izvora i razbacani su po pojedinačnim radovima, objavljivanima kroz dugi niz godina u najrazličitijim publikacijama. Najveću nedoumicu kod čitatelja ostavlja autorovo kasno datiranje osnutka ljekarne u samostanu Male braće u 17. stoljeće (str. 47). Grdiničevim primjedbama na ovu tvrdnju u već spomenutom prikazu treba dodati da je o neispravnom povezivanju osnutka bolesničke sobe, spomenutom u oporuci iz 1357, s počecima rada ljekarne već pisao Vinko Velnić (Vinko Velnić, »Ljekarna Male braće.«, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*. Zagreb-Dubrovnik, 1985: 775-793). Postojanje ljekarne Velnić povezuje s 5. poglavljem Pravila reda Male braće, u kojem je riječ o rješavanju pitanja osiguranja materijalne baze egzistencije braće, a ne sa 6. poglavljem, u kojemu se govori o "brizi za bolesnu braću". Štoviše, Velnić smatra da bi osnutak ljekarne trebalo pomaknuti prema godini 1235, kada je osnovan samostan Sv. Tome na Pilama. Prema metodologiji koju je Stjepan Krsić primijenio na svoje proučavanje nastanka ljekarne u Dominikanskom samostanu, tj. da je djelovanje ljekarnika u nekom samostanu pouzdan dokaz za postojanje ljekarne (str. 59), mogli bismo ustvrditi da Ljekarna Male braće postoji barem od sredine 16. stoljeća, jer, prema objavljenome radu (Zdenka Kesterčanek, »Prinosi biografijama dubrovačkih apotekara.«, u: *Zbornik Drugog kongresa farmaceuta Jugoslavije*. Beograd, 1956: 179-188), fra Ivan, ljekarnik Male braće, 1550. svjedoči na sudu u slučaju tuče između dvojice liječnika. Stoga tvrdnja, koja se ponavlja i u zaključku, da je Ljekarna u Dominikanskom samostanu osnovana prije ljekarne u samostanu Male braće može biti prihvaćena samo kao izazov da se pomno i sustavno provjere svi raspoloživi izvori.

Neda Kovačić

Niko Kapetanić, *Mlinovi na rijeci Ljutoj u Konavlima*. Gruda: Društvo prijatelja dubrovačke starine i Matica hrvatska Konavle, 2012, 192 str.

Do pred koju godinu putniku kroz Konavle bilo je posve nezamislivo da su mlinovi bili jedan od tradicionalnih biljega konavoskog krajolika. Osim prostora restorana "Konavoski dvori" malo je što podsjećalo na niz nekadašnjih vodenica na Ljutoj - stoljećima njih petnaestak - i čitavu infrastrukturu koja ih je pratila. Danas, nakon završetka temeljne faze njihove obnove (sredstvima Društva prijatelja dubrovačke starine i privatnih ulagača) i s objavljanjem monografije Nika Kapetanića, možemo se zaista poveseliti da je taj jedinstveni baštinski kompleks spašen od potpune devastacije i velikim dijelom vraćen u pogon. Za nadati se da će ih otkriti 'pametni turizam', onaj koji ne računa s brzom parom okrenutom u žalosno kratkoj sezoni, nego onaj koji se trudi oko 'boljeg turista' koji želi šetati pješačkim stazama izvan ljetnih vrućina, noćiti u autentičnim prostorima i jesti domaću hranu od brašna iz lokalnog mlina, to jest, turizam usmjeren na onoga koji se neće u trci za što jeftinijim ljetovanjem već sutra okrenuti novim 'destinacijama'. No to je već druga priča, nadam se, sa sretnim završetkom.

Monografija Nika Kapetanića *Mlinovi na rijeci Ljutoj u Konavlima* ozbiljan je znanstveni rad, ali i štivo vrlo zanimljivo za širu publiku. Svakome tko je uzme u ruke bit će jasno da se radala kroz dulje razdoblje, kako su se otkrivale stvari 'na terenu' i kako je autor napredovao u razumijevanju složenog vodenog sustava i tehnologije njegova korištenja. Ni arhivski dokumenti od srednjeg vijeka naovamo ne donose obilje informacija na jednome mjestu, nego samo sitne i rastrkane obavijesti, koje su očito skupljane na rubu drugih autorovih istraživanja Konavala, malo po malo; u njima ima i privatnih fotografija, zapisa i sjećanja, vrste izvora koji nestaju pred našim očima. Posebno bih istaknula uzorne nacрте s rekonstrukcijom različitih faza od 15. stoljeća do današnjih dana, koji čitatelja kojeg ništa ne vezuje uz graditeljstvo i korištenje voda sigurno vode kroz tekst.